

Krisztina-körut 111.

Ismeretes az az anekdota, amely arról szól, hogy egy kölni polgár amerikai vendégének mutogatta város nevezetességeit. Az amerikai, amikor a nagy középületek felépítésének időtartamát hallotta, ugyancsak fitymálólág nyilatkozott; azt, amit a németek esztendőök alatt, ők hónapok alatt tudják elvégezni, ami pedig itt hónapokig tart, az odaát csak hetek vagy napok munkája. Így érkeztek a kölni dóm elé, amely tudvalevőleg a német művéség sokszázados munkája. „Hát ez micsoda itten?” Kérdezte az amerikai.

— Magam sem tudom, — vágta rá a kölni polgár. — Tegnap még nyoma sem volt.

E történetnek megfordítottja játszódott le Budapesten. Aki fővárosunk intim történelmi emlékei közt járatos, tudja, hogy a Krisztina-körut 111. számú földszintes házban volt másfélszáz év előtt Kuny Domokos budai majolikagyára. Nos, ha ezt akarta ma megmutatni egy érdeklődő turistának, kénytelen volt bevallani:

— Nem tudom hová lett, tegnap még itt láttam. Történelmi emlék, de anakronizmus egy modern városban.

Most, hogy eltűnt ez az ódon épület, a figyelem inkább fog feléje fordulni, mint eddig. Most, ha a Krisztina-térről a Délivasut felé megyünk, egyszerre egy nagy hiányjel mered elénk. Ez a gyárépület leborotvált telke. Telkeknek nagy, épületnek kicsiny volt. Ezért is lehetett ily gyorsan eltakarítani.

Ha emlékezni próbálunk, meg tudjuk állapítani, hogy a Délivasut előtt három földszintes épület egyesült egy hosszú vonallá. Ezek közül az utolsó, mint afféle faluvége, tett szert bizonyos nevezetességre. A nyolcvanas-kilencvenes években egy kis olasz csárda volt itt, Alla Rena Rossa. Magyarul: a „Vörös Békához.” Magyar felírás azonban nem volt rajta, mert kizárólag olasz kőművesmunkások látogatták. Most azonban ezek a vendégek elmaradtak, a kocsmá megmagyarosodott. Ha nem különlegesség is, mai napig is ott van a 109-es számú házban.

A történelem iróniája, hogy erre sokan emlékeznek, azt azonban csak kevesen jegyezték meg a legutóbbi esztendőök budapesttörténeti kutatásából, hogy a melléte levő 111. számú ház jóformán még a tegnapi napig abban az állapotban volt, amint azt Kuny Domokos ezelőtt körülbelül 150 esztendővel felépítette.

Város- és gazdaságtörténelmi szempontból rekordot tart ez a ház. Hol van a XVIII. századból 1929-re ép és érintetlen állapotban maradt gyárépületünk? Csak itt! Ezenkívül a Kuny-féle gyár volt az első budai gyár. — Ha azt kérdezzük, vajon ez volt-e az első budapesti gyár, azt kell rá felelnünk, hogy megelőzte őt az 1776-ban létesült Valéro-féle pesti selyemgyár. A Kuny-gyár tehát a második budapesti gyár. Mivel szemben a Valéro-gyár régi épülete, amely a Király-utca mellett volt, többszörösen átépített és legutolsó alakjában is áldozatul esett a városszabályozásnak: mint gyárépület, a Krisztina-körut 111. számú ház rekordját nem érintette.

Kuny Domokos, a csecsemő-bevándorló.

Ki volt Kuny Domokos, akinek emléke, ha nem is él százezrek ajakán, elhatolt hozzánk és most felénk szól házának törmelékéből? Pólyás csecsemő, akit 1751-ben atyja, aki még Cunynek írta magát, Baden-Durchlachsól hozott Magyarországra. Ez az idősebb Cuny Domokos, — mert neki is ez volt a keresztnéve — nem német, hanem lotharingiai ember volt, még pedig genialis keramikus, akin kapva kaptak a délnémet fayence-gyárak. Cuny azonban tulságosan ambiciózus, talán kissé összeférhetetlen ember is volt, úgyhogy, jóléhet vezető állásokba jutott, nem tudott hazájában megmelegedni. Ez időben hívták ékes szavakkal Magyarországra a külföldi iparosokat. Lotharingiai Ferenc, Mária Terézia férje, az iparos-császár, mindent elkövetett, hogy minél több német ember telepedjék hozzánk. Magyarországnak nem volt ez időben semmi ipara, úgyhogy tőlünk nem kellett félteni Ausztriát; ezért nem bánták, ha hozzánk is tévedtek valamirevaló iparosok.

Igy került Magyarországra az idősebb Cuny Domokos csecsemő-gyermekével, az ifjú Kuny Domokossal. Az apát szívesen fogadták a híres holcisi gyárban; ő azonban ott sem tudott megmaradni, hanem Tatán telepedett meg és lett egyik megalapítója a híres tatai keramikai iparnak.

Kuny Domokos Budára jön.

Ilyen környezetben nevelkedett és árult el a fiatal Kuny Domokos, aki amikor önállóította mamokossal. Az apát szíve- gát, még apjánál is nagyobb iparos-sikerekre vágyott. Mint fiatalember, — az akkori iparosok kötelező szokása szerint — bejárta azokat az országokat, ahol valamit tanulhatott, tisztában van a keramikai iparnak nemcsak technológiai részével, hanem kereskedelmi vonatkozásaival is. Megvolt benne apja féktelen ambíciója, úgyhogy amikor 1784-ben híre járt annak, hogy a bécsi császári porcellángyárat, — amelynek termékeit mi Alt-Wien néven ismerjük — rossz üzletmenete miatt el akarják árverezni, Kuny Domokos a legkomolyabb ajánlatot tette annak akár megvételére, akár felvirágoztatására. Persze nem fogadták el. Kuny e gesztusa mindazonáltal érthetővé teszi azt a nagyszabású vállalkozását, amellyel a magyarországi keramikai ipar uralmára törekedett. Ezt célozta a budai gyáralapítás. 1787-et irtak. Ez volt a kor, amelyben Magyarországon terjedni kezdett a „pallérozódás”. Az emberek nem voltak megelégedve ütött kopott ön-edényekkel, hanem vágyódtak a szép fehér majolika s az átlátszó üvegnekemű után. A majolika vagy fayence elég olcsón volt előállítható. Szóval, konjunkturája volt ennek az iparnak, amelynek élén a holcisi császári gyár állott. Buda lévén az ország fővárosa, Kuny ezt is lekonkuráltatni vélte.

Kuny házasodik és házat épít.

Kuny Domokos nemes ember volt, legalább is annak mondta magát. A budaiak készséggel elhittek neki, annál is inkább, mert a legjobb nemesi

A Krisztina-körut 111. számú ház, amelyet most bontottak le. E házat Kuny Domokos építette 1787-ben. Ebben volt az első budai s a második budapesti gyár. — Telke helyére jön a Krisztina-téri piac.

(Kintzler Jénó rajza.)

családból, a bonyhádi Perczelekből hozott asszonyt a házhoz. Sőt mi több, házat akart szerezni az asszonnyhoz. Olyan házat, amely ritkítja párját, ha nem is a Várban, legalább is a Vár alján, a Krisztina-városban.

A Vár nem is lett volna alkalmas egy keramikai gyár részére. A keramikusnak vizre van szüksége. Kuny tehát nagyszerűen meg tudta választani a maga telepe helyét, amikor a jómódu Wiedermann-család eladó telkei közül kiválasztott egyet, az országon, az Ördögárokba torkolló csermely mellett. Nem volt ez elhagyatott helyen, mert közvetlen közelében volt a Buda életében nagy szerepet játszott Kalmárfy Ignácnak háza, sőt nem volt messze innen Brunsvick József gróf palotája sem.

Az országot később Iskola-utca, majd Krisztina-utca, végül pedig Krisztina-körut nevet kapott. Érdekes, hogy Kuny házat 113-as számmal jelölték; ez a szám idővel változott, végül azonban a 111-es számmal állapodott meg. Ez a Krisztina-körut 111-es számú ház az, amelyet most lebontottak.

Az Ördögárok ott vonult végig a Vérmező mellett. Ebbe torkollott be a Kuny-teleknek vadvizektől táplált patakja, amelyet idővel betemettek, majd utca lett belőle; később egy fapalánkkal ezt is elzárták; így volt ez látható — tegnapig. Aki nagyon nézi, még ma is felismerheti.

Idő építette Kuny házat és gyárát, egy egyszerű, de uri kinézésű épületet. Ha szabadon áll, beillenék egy korabeli kisebb kastélynak is. Célja semmiesetre sem volt az, hogy versenyezzen a budai nagy urak palotáival, aki azonban megnézte ezt a házat ez időben, el kellett ismernie, hogy jobb módú, kényelmet szerető, uri gondolkodású ember lakik itten.

Itt volt a gyár is, természetesen a XVIII. század felfogása szerint. Mit kívántak ehhez? Azt, hogy nagyszámú munkás foglalkoztathassék, mint amennyit egy mesterember szokott foglalkoztatni. Némi tőke és valamelyes gép szintén megkívántattak a gyár fogalmához. Mindez meg volt található Kuny üzemében, ahol 40–50-re rughatott a munkások száma.

Siker és tragédia.

Megvolt a siker, de nem küzdelmek nélkül. Kunynak sokat kellett küzdenie a hivatalok bürokratizmusával, valamint a konkurensokkal, mert ilyenek is voltak. Mindezt a harcot sikerrel vívta meg, sőt el tudta érni, hogy a császártól kizárólagos privilégiumot kapott: cs. kir. szabadalmazott gyárossá lépett elő.

Ő maga nem titkolta gazdagságát, sőt — mint hogy adó szempontjából ez akkor még különösebb veszedelemmel nem járt — tulozta is. Azt állította, hogy évi 20.000 forint jövedelme van. Ha ennyi nem is volt, kétségtelen, hogy jómódu ember volt, aki kerületében is tekintélyre tett szert. Amikor például Batthyány József gróf hercegprímás látogatta meg a krisztinavárosi telephelyét, ő üdvözölte az egyházfejedelmet a hívek nevében, akik e szép beszédet ki is nyomatták.

Igy érte meg Kuny a napoleoni háborúk idejét, amely szintén hatással volt a keramikai iparra. Tudvalevő ugyanis, hogy a majolika mázához ón és ólom szükségeltetik. Az ón és ólom azonban eltűnt a piacról, mert ami csak volt, hadiszernek kellett.

A keramikai ipart végveszély fenyegette, nemcsak Budán, de mindenütt.

Ekkor állt elő Kuny nagy találmányával, amelynek sikere talán kielégítette volna ambícióját.

A pesti egyetem Kuny ellen.

Kuny büszkén mondhatta el bizalmas körének, hogy elő tudja állítani a legfinomabb és minden versenyt megálló majolika-gyártmányait ón és ólom nélkül. Azzal azonban nem elégedett meg, hogy ezt a titkot saját maga értékesítette. Ezt a találmányt el akarta adni. Öregedő ember volt, és bízott benne, hogy a legfelsőbb helyen megértésre fog találni; titkát megveszik; neki magának gondtalan öregségben lesz része.

Tele ambícióval készített egy beadványt József nádorhoz, amelyben közölte, miféle gyártási lehetőségek birtokában van. Magának a titoknak megfejtését természetesen elhallgatta. Amint később kiderült, ez a pótanyag nem volt más, mint antimón, egy Magyarországon könnyen hozzáférhető olcsó fém.

A nádor szakvéleményezést végeztetett kiadta Kuny beadványát a pesti tudományegyetemnek.

Ami most következik, nagyon szomorú. Akták tömege készült és minden aktadarab után Kuny Domokosnak után az energiával teli ambíciózus embernek egy-egy életrészecskéje pusztult el. A legkiválóbb pesti tudósok — hallgassuk el nevüket e komor aktusnál — bűnrészesek abban, hogy Kuny Domokost erkölcsileg és gazdaságilag kivégezték.

Kuny Domokos ugyanis azt várta, hogy találmányát megveszik, esetleg nem veszik meg. Ezzel szemben azonban az történt, hogy a pesti egyetem, amely a mázat minőségi, de nem mennyiségi vegyelemzés alá vette, kistűtötte, hogy abban antimón van, ami a valóságban megfelel és hogy az az egészségre ártalmas, ami nem felelt meg a valóságnak.

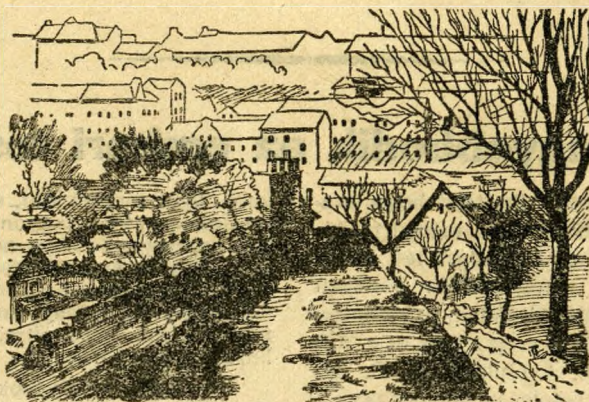
Kuny felvette a harcot, de mi lett a harc vége? Az, hogy Kuny gyárüzemét beszüntették, vagyonát zár alá vették, őt magát csödbe, végül pedig halálba kergették.

Kuny nem egy könnyen hagyta magát. A bécsi egyetem által akarta magát rehabilitáltatni. Nyilvánvaló, hogy igaza van, hiszen az antimón ugyanazt a szerepet játszotta a mázban, mint például az ólom, amely rosszul kezelve, az egészségre ártalmas, jól kezelve ártalmatlan. A bécsi egyetem Kuny pártjára állt, de Kunyt már nem menthette meg az erkölcsi győzelem. Elköltözött Budáról Bécsbe. Visszakinálkozott ősi hazájába, honnan csecsemőkorában került el, Badenbe; kinálkozott a bécsi császári gyárba is, ahol valamikor tulajdonos, majd igazgató akart lenni, az agg kverulánst azonban már seholsem vették komolyan.

Itthon megindult a csödeljárás, amelynek még 20.000 forintnyi hivatalosan megállapított vagyon — ez időben óriási értéket — kellett felosztania. Kuny itthon hagyott veszni mindent. Ő maga 1822-bent, mint teljesen elszegényedett ember, halt meg egy bécsi közkórházban.

Rehabilitáció száz év múlva.

Kunyot így elfelejtették, mint még soha senkit alkotó emberek közül. Pedig sok Kuny-féle gyártmány került volt piacra. A legtöbb azonban használati tárgy volt: eltörött. Egyes példányok mégis

A most lebontott Krisztina-körut 111. számú ház telke, ahová a Krisztina-téri piac jön. Baloldalt látható egy, még évtizedek előtt megszünt utca, amelynek helyén a XVIII. században egy, az Ördögárokot tápláló patak volt.

fennmaradtak. Kétféle jelük volt. Az egyikben egymás mellett OF betűk, a másikfaján ez a benyomott írás: Kuny in Ofen. Mi lehet ez? A múlt század végén meglehetősen érdeklődés nyilvánult meg a magyar keramika régi termékei iránt. Sok mindenre rájöttek tudósaink, e betűk előtt azonban tanácstalanul álltak meg. Felmerült a probléma, hogy talán mégis volt Budán keramikai gyár, a kialakult általános vélemény azonban az lett, hogy nem volt Budán ilyen gyár. Arra, hogy Kuny nevű ember élt, avagy éppenséggel arra, hogy volt egy Kuny Domokos nevű ember, akinek szerepe volt a magyar közgazdaság és iparművészet életében, nem gondolt senki. E sorok írójának szánta a végzet azt a megtisztelő feladatot, hogy Kuny Domokost e százéves álmából felrizza és őt, a megnemértettet, halálraüldözöttet és elfelejtettet a magyar tudományos világnak rehabilitáltan bemutassa.

Kuny Domokosról szóló tanulmányomat 1917-ben tettem könyvalakban közzé. Ennek hatása alatt ma már muzeumi gyűjteményeinkben is megfelelő elnevezéshez jutottak a budai gyártermények, amelyek eddig mint meghatározhatatlan, kétes termékek heverték a raktárakban. Sőt Kuny-amatőrök is akadtak, akik közül legyen szabad megneveznem Szablya-Frischauf Ferencet, a kiváló festőt és iparművészt, aki egész gyűjteményt állított össze Kuny-majoli kából.

A Kuny-ház és telek sorsa. — Ide kerül a Krisztina-téri piac.

Több mint száz éve, hogy Kuny Domokos házát és tágas udvarát csőd útján értékesítették. Kevésbé érdekes, mely kezekben ment keresztül. Korunkban a Szebeny-család tulajdona volt, majd egy építési részvénytársaság vette meg, amelytől Budapest székesfőváros szerezte meg. A városi tanács közlése alapján osztrák tanács közlése alapján van nagyhorderejű gondolata ezzel a telekkel. Mert immár telekké vált a gyárépület is. Id. helyezik át a Krisztina-téri piacot. Ennek részleteit legközelebb mondjuk el. A terv mindenesetre rendkívül életrevaló és dicséretes.

A ma részleteit azonban ne vetítsük ide a messze múltba. E sorokat fejezzük be egy kéréssel Budapest székesfőváros vezetőihez. Ha már el kellett tennie a föld színéről — amint hogy el kellett — a főváros közgazdasági és művészeti múltja e fontos emlékének, ez ne történjék meg anélkül, hogy valamilyen, de mindenesetre illő módon, meg ne örökíttessék egy ilyen kiváló budai polgárnak emléke, amilyen Kuny Domokos volt. Mert bátor katonánk és hangos politikusunk 150 év előtt is volt sok, olyan iparalaptónk, akivel — ha akkor nem is értettél meg — ma még a külföld előtt is eldicsekedhetünk, igen kevés. Kuny Domokos első volt e kevés között.

Siklóssy László.